

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Г. СКОВОРОДИ

Сьогодні українське національне відродження вимагає неперервних пошуків у галузі розробки нової моделі вищої освіти, які нині відбуваються у рамках державної національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). Зумовлена цими процесами зміна орієнтації вищої школи потребує відходу від догматичної, вузькопредметної підготовки фахівців, дозволяє перехід на якісно інший рівень вирішення проблем світосприймання особистості і стимулює створення науково обґрунтованої системи виховання індивідуальності з рефлексивним ставленням до власного досвіду, здатної до творчої самореалізації, до вміння бачити нетрадиційні шляхи вирішення професійних та життєвих проблем, готової до постійного експерименту та творчого пошуку власної позиції у контексті загальнолюдських цінностей.

Існуючі гуманістичні тенденції розвитку педагогічної освіти зумовлюють проведення докорінних реформ й у музично-педагогічній школі: концепція розвиваючого творчого музичного навчання передбачає опанування "особистісним знанням" на основі активного світосприйняття і постійного прагнення до саморозвитку, самопізнання.

З огляду на сьогоднішні проблеми музичної освіти видається актуальним звернення до філософсько-культурної спадщини українського народу, до творчих надбань видатних синів України, які створили її самобутню національну філософію, гуманістичну ідеологію, культуру та нетрадиційну систему виховання. Одним із них є засновник української класичної філософії Григорій Сковорода, який поєднав у своїй особі мудрого мислителя, натхненного поета, талановитого музиканта та чутливого педагога, як зазначав Д.Чижевський, посів чільне місце в історії розвитку української духовної культури [1].

Оригінальне, самобутнє, проникнуте могутнім духом просвітництва, його філософське вчення є синтезом багатовікового досвіду народної мудрості й провідних тенденцій античної та середньовічної європейської думки [2]. Незважаючи на те, що життєвий шлях Сковороди проходив у важкі, драматичні для України часи поступового нівелювання її державності та примусового скасування прав її народу на власне національне самовизначення, на свою культуру, в його творах не знаходимо безпосереднього відгуку на ці історичні події, вони позбавлені громадсько-політичного забарвлення: наріжним каменем вирішення проблем суспільства Сковорода вважав переосмислення феномену людини, що саме у наш час є основою подальшого розвитку наукової думки у галузі музичної педагогіки.

Виступаючи проти "усереднення" особистості, проголошуючи постулат "нерівної рівності", Сковорода розвиває концепцію щасливої самореалізації людини у "спорідненій", від Бога належній їй праці. Активна життєва позиція, усвідомлення законів природи, пріоритет духовного, морального начала над фізичними життєвими потребами, на його думку, повинні сприяти піднесенню рівня самоусвідомлення людини як неповторної індивідуальності. Такі погляди привели філософа-просвітителя до створення глибоко гуманістичної теорії виховання, яка базується на його філософсько-етичному вченні про вільну, гармонійну, всебічно розвинену людину [3].

На перший погляд здається дивним, що талановитий композитор, виконавець інструментальної та вокальної музики, музикознавець не залишив нащадкам "спеціальних", "вузькопредметних" музично-педагогічних порад. Але відповіддю на це питання є вищезначена життєва позиція, філософські переконання: проголошуючи ідею синтезу наук та мистецтв як основу гармонійного, повноцінного розвитку особистості, він розширює контекст розуміння проблеми виховання людини у конкретній професійній діяльності (наприклад, у музичній) до загального всеосяжного розкриття проблем взаємодії, взаємопроникнення Всесвіту (або "макрокосму") і людини ("мікрокосму"). Саме тому його творчість є багатим матеріалом для дослідження на рівні вирішення сучасних проблем музичної освіти.

У наш час серед дослідників музичної творчості Г.Сковороди ніякого сумніву не викликає факт його визначної музичної обдарованості, яка проявилася ще змалку. Під час навчання в Києво-Могилянській академії він вступив у академічний хор та оркестр, де його яскрава індивідуальність,

визначні природні здібності звернули увагу диригента і невдовзі “дали привід взяти Сковороду до Придворної співацької капели (в Петербурзі), де він дістав ґрунтовну для того часу музичну освіту і звання “придворного уставщика” [4, 8]. Активному розвитку його професійної виконавської майстерності сприяла також атмосфера музичного життя Петербурга, де саме у той час відбувалося становлення оперного жанру, а високий професійний рівень музикантів та широкий репертуар інструментальних і вокальних творів сприяли розквіту популярних західноєвропейських форм концертного мистецтва [5].

М.Ковалинський, І.Срезневський, М.Костомаров, Г.Данилевський говорять про постійні музичні заняття Сковороди, які були його втіхою, його улюбленою справою. Віртуозно граючи на скрипці, флейті, бандурі, органі, гусях, він водночас був творцем духовних кантів, світських сатиричних та ліричних пісень з інструментальним супроводом. За свідченням сучасників, його композиторському стилю були притаманні оригінальні акордові співзвучності, сміливі для свого часу модуляції, досконале поєднання новітніх досягнень західно-європейської композиторської техніки й елементів українського народного багатоголосся. М.Ковалинський відзначає внутрішню благородність і зосередженість його музики, сповненої “гармонії простої, але величної, проникливої, чарівної, ніжної” [5, 61-62].

Про незвичайну музичну обдарованість у сполученні з “особливим магнетизмом”, привабливістю власної особи, про високий професіоналізм та неабиякий вплив змістовного, емоційного виконання ним інструментальних та вокальних музичних творів (як власних, так й інших композиторів) свідчить популярність “мадрівного рапсода” серед українського народу: “Пісні Сковороди справляли таке сильне враження, що досить було Сковороді проспівати навіть не свою, а яку навіть чужу пісню, що припадала йому до вподоби, щоб у пам’яті народній вона залишалась “Сковородина” та назавжди так і мандрувала з його ім’ям... сила того враження, що він справляв, одушевлення й пафосу, з яким він робив кожну справу, розплавляли темні, важкі слова і вони легко знаходили живий і глибокий відгук серед найбільш неосвічених слухачів” [6, 342].

З точки зору сьгоднішніх проблем музичної освіти цікаво відзначити взаємозв’язок, взаємопроникнення філософської, літературно-історичної й музичної творчості як характерну рису спадщини Сковороди. Так, музика є невід’ємною частиною його філософських творів, у яких автор з метою посилення емоційно-чуттєвого сприйняття читачем головної думки тексту органічно використовує асоціації, порівняння, метафори, пов’язані з музичним мистецтвом: “Музикійські органи то напружуються, то відпускаються, і так світ цей і життя наше то тьмяніє, то світиться, і без домішу ніде нічого не буває. Музиканти з високих і низьких голосів складають смачну й солодку симфонію, а муж мудрий з щасливих і нещасливих випадків тче життя свого поставу” [5, 59].

У багатьох філософських трактатах, байках, притчах (“Убогий жайворонок”, “Благодарний Еродій” та інших) музика несе важливе психологічне навантаження у наданні характеристик його творів; крім того, вона була для Сковороди втіленням естетичних ідеалів краси, істини та добра у реальному світі: “Чудний сей філософський догмат... Доброта живе в одній красі” [5, 68]. У духовних віршованих творах, які доречі автор сам часто називає піснями, поетичне слово тісно пов’язане з музикою: їх взаємовплив підсилює філософську концепцію, яку автор передає суспільству. Поезія, філософія, музика і живопис завжди ідуть поруч у думках просвітителя, бо за його переконаннями, усі вони є засобами облагородження людської душі: “Опера, книга, песня и жизнь не од долготы, но от благолепия и доброты цену свою получают” [7, 350].

Таким чином, надаючи великої вагомості всебічному, гармонійному розвитку внутрішнього духовного світу людини, її індивідуальності, не підкоряючись існуючим суспільним догмам щодо професійної самореалізації особистості, Сковорода творчо, самобутньо втілює у життя педагогічні ідеали діячів античності й Відродження, поєднуючи художньо-образні (емоційні) та раціональні ціннісні надбання всесвітньої культури: “Навіть музичні вирази були для нього споріднені з філософськими міркуваннями над таємницями життя” [5, 25]. Мислитель впроваджує у життя актуальну сьгодні ідею плідності, корисності синтезу наук і мистецтв у справі виховання, зокрема у музичній педагогіці.

Численні дослідження, присвячені вивченню педагогічної діяльності видатного філософа ХУІІІ століття, свідчать, що його турбували питання, які постають і нині. Маючи великий досвід

педагогічної роботи у Переяславському, Харківському колегіумах, він застосовував у процесі навчання своєрідні, новітні для свого часу педагогічні методи. При цьому, музика була одним із провідних засобів виховання, ключем до всебічного повноцінного розвитку природних здібностей, одною з найважливіших частин його педагогічної системи. Так, не бажаючи “безвременно обременять разум... науками”, Сковорода допомагав “вихованню серця” синові малоросійського поміщика Томари, Василю, саме музикою: “Це були дивні заняття. Учитель грав мелодії на флейті в лісочку замість того, щоб учити з ним тексти напам’ять, розказував про квіти й птахів, про дерева і звірів... Звичайно ж, були й уроки” [5, 105]. М.Ковалинський також згадував, що під час своїх візитів, Григорій Савич звертав увагу “на удобрення розуму його та духу”, проводячи з ним музичні заняття [6, 12].

Велику увагу мислитель приділяв питанню залежності результативності та інтенсивності виховного процесу від індивідуальних властивостей особистості вчителя, що сьогодні, за визнанням передової наукової думки, набуває у галузі музичної педагогіки особливої гостроти. На його думку, вчитель повинен “направленієм легким, нежным, нечувствительным”, за допомогою “живого слова”, тобто вербальних методів навчання (адже “Всяк беседник есть сеятель”), використовуючи власний життєвий та професійний досвід, враховуючи індивідуальні особливості вихованця, розпізнати сутність, або ж “зерно” природної обдарованості, заховане під “корою” зовнішніх факторів виявлення його у навколишньому світі [7: 2, 491, 425-426; 8, 172].

Відзначаючи тісний взаємозв’язок первинних, природних, здібностей людини з ефективністю її професійної реалізації, Сковорода зауважує: “Сладок труждающемуся труд, если он природный” [8, 420]. Філософ вважав за головне для педагога вміти перетворити навчальний процес у творчий акт самопізнання. Вихователь при цьому є тільки “служником природи”, що і є найвищим його досягненням, свідомством високого рівня професійної майстерності: “От природы, яко матері, легенько стъет наука сама собою. Сія есть всеродная и истинная учительница и единая... Воспитание же истекает от природы, аливаюція в сердце семя благис вам да помало-малу, без препятствий возраши, самовольно и доброходно ділаем все тоє, еже свято и угодно есть перед Богом и человеком” [8, 104].

Вчителеві Сковорода заповідав: “Довго сам учись, если хочешь учить других” [7, 353]. За його переконаннями, педагог повинен мати не тільки високий рівень професійних знань, але й бути всебічно обізнаним. Це допоможе йому бути готовим до постійного пошуку й експерименту у своїй справі.

“Да учат те, кои познали человека, у котораго мир и здравіє”, – говорив він, вважаючи багатство внутрішнього світу людини, рівень її духовності найголовнішими і першочерговими факторами успішної самореалізації у суспільстві [7: 2, 254-255]. І відзначав: “Я не люблю ніякого дару, якщо він не пов’язаний з любов’ю і доброзичливістю” [7: 2, 218]. Така життєва позиція Сковороди визначає актуальність його поглядів і сьогодні, ставить його в один ряд із провідними педагогами нашого часу.

Не залишається поза увагою цього талановитого композитора, філософа, поета та педагога питання інтерпретації тих або інших явищ навколишнього світу (в тому числі і музичних творів), яке нині набуває великої вагомості. Відомо, що онтологічною основою філософського вчення Сковороди стала концепція трьох світів – “макрокосму” (Всесвіт), “мікрокосму” (людина) та “світу символів” (Біблія, міфологія). Підґрунтям символічного пізнання дійсності, яке використав мислитель, був інтерес до проблем трактовки наочних емблематичних зображень та символів, який охоплює Європу у часи Ренесансу і продовжується аж до ХVIII століття. Ці думки захопили також Україну: у 1712 р. у Києві виходить ілюстрована книга “Іфіка – ієрополітика”, яка була першою серед багатьох інших.

Для з’ясування “знаків” навколишнього світу й розуміння суб’єктивного світу людини в ті часи використовують поняття інтерпретації: “Слова, – зазначав Х.Чарнуцький, – є інтерпретами та знаками як речей, так і понять... Слово само собою не створює пізнання речі в того, хто слухає, але за допомогою розумового образу, який воно викликає. Якщо цей образ є досконалим у розумінні того, хто слухає, ніж в розумінні того, хто говорить, то він створює набагато досконаліше пізнання тієї речі в того, хто слухає” [9, 70]. На думку видатних українських діячів того часу Г.Кониського,

ІСТОРІЯ МУЗИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ф.Прокоповича, Г.Сковороди, слова, звуки, наочні зображення – це прийняті в процесі спілкування людей символічні “імена” речей та явищ дійсності, емблематичне зображення їх сутності, в основі процесу пізнання якого лежить проблема адекватної інтерпретації цих позначень: “Иное разуметь имя, а иное разуметь, что именем означается”, – відзначає Сковорода [7, 165].

Можна припустити, що ці погляди Г.Сковороди повною мірою стосуються і музичних творів. Адже, як зазначалося вище, музика була важливою частиною його життя, його постійною супутницею. Популярність, розповсюдженість його власних творів серед професійних виконавців та аматорів зумовлювалася також тим, що ці твори давали змогу власного трактування, залишали виконавцеві великий простір для самореалізації, втілення власних емоційних, психологічних і чуттєвих станів. Саме за такої вняв індивідуальності кожної людини Сковорода вболівав протягом усього життя.

Таким чином, у контексті розгляду творчості Григорія Сковороди можливо висловити таку думку: його філософсько-етичні погляди, які зумовили неповторність власної долі, не залишаються в наш час осторонь від важливих, гострих проблем, пов'язаних із процесом переосмислення специфіки музичної освіти. В руслі цього процесу його погляди видаються гідними постійного сумлінного й натхненного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чижевський Д. Філософія Г.С.Сковороди. – Варшава, 1934.
2. Милуляк Олекса. Григорій Сковорода (1722 – 1794) // Сковорода Григорій. Твори у 2-х т. – Т.1. – К., 1994.
3. Попов П.М. Григорій Сковорода – К., 1969.
4. Шресер-Ткаченко О.Я. Григорій Сковорода – музикант. – К., 1972.
5. Драч І.Ф. та ін. Григорій Сковорода. Біографічна повість / Ред. В.М.Нічик. – К., 1984.
6. Багалій Д. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. – К.,1992.
7. Сковорода Григорій. Твори в двох томах. Т.1,2 – К., 1961.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів у 2 т.– Т.1 - К., 1961.
9. Філософія Григорія Сковороди – К., 1972.